

Наталія СИДОРЕНКО

*Національна академія державного управління
при Президентіві України*

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

ВНУТРІШНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЯК СУСПІЛЬНО-ОСВІТНІЙ ПРІОРИТЕТ

Розглядаються Європейські стандарти і рекомендації щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. Обґрунтовується ключова відповідальність закладів вищої освіти за внутрішнє забезпечення якості вищої освіти, виокремлюються вихідні положення для створення відповідних вітчизняних стандартів щодо внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні. Акцентується увага на необхідності створення управлінських механізмів, інструментів, критеріїв, показників, індикаторів, шкал оцінювання, рекомендацій для забезпечення якості вітчизняної вищої освіти як необхідної умови довіри до неї і європейського визнання.

Ключові слова: вища освіта, внутрішнє забезпечення якості, стандарти, рекомендації, управління якістю, якість.

Nataliia Sydorenko. Internal quality assurance of higher education in Ukraine as social and educational priority

The article attempted to the scientific understanding of the European standards and guidelines for internal and external quality assurance of the high education. The key responsibility of institutions for internal quality assurance is discussed, the basic assumptions for the creation of appropriate national standards for internal quality assurance of higher education in Ukraine are defined. The great attention is focused on the need to establish management mechanisms, tools, criteria, indicators, scales of assessment guidelines to ensure the quality of national higher education as necessary demand for its credibility and European recognition.

Key words: higher education, internal quality assurance, standards, guidelines, quality control, quality.

Проблема забезпечення якості вищої освіти набула актуальності в багатьох розвинених країнах в останній третині ХХ ст. з багатьох причин. Головними з них були: початок переходу від індустріального суспільства до суспільства знань, економіка якого спирається на науково-природничі та високотехнологічні досягнення; потреба на ринку праці у фахівців із вищою освітою; перехід до масової, а далі до загальної вищої освіти (охоплення понад 60 % молоді) й потреба навчати велику кількість людей із невисокими здібностями, засвоювати класичні академічні програми на прийнятному рівні; насичення ринку праці випускниками вищих навчальних закладів, суперництво між ними за робочі місця; поява міжнародної конкуренції у сфері навчання студентів-іноземців тощо [2].

Механізми управління якістю освіти досліджували С. О. Шевченко, В. І. Луговий, В. Т. Александров, С. М. Домбровська, Т. О. Лукіна. Теоретичні аспекти удосконалення існуючих механізмів державно-управлінського впливу на освітню галузь були розглянуті в працях Л. І. Антошкіної, Д. І. Дзвінчука, В. С. Журавського, С. А. Калашникової, Н. М. Колісниченко, В. В. Остапчука, І. М. Сікорської та багатьох інших. Проте зазначену проблему ще не можна вважати достатньо дослідженою.

Мета статті полягає в науковому осмисленні для системного застосування надбань Європейських стандартів і рекомендацій щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, на основі яких виокремлено вихідні положення для створення відповідних вітчизняних стандартів.

Розширення доступу до вищої освіти надає закладам вищої освіти можливість

застосовувати все більш різноманітний індивідуальний досвід. Заклади вищої освіти стають різноманітнішими за своїми місіями, способами надання освіти та співпраці, включаючи зростання інтернаціоналізації, цифрове навчання та нові форми надання освітніх послуг. Відповідь на різноманітність і зростаючі очікування вимагає від вищої освіти фундаментальних змін у її наданні, потребує студентоцентрованого підходу до навчання і викладання, включаючи гнучкі навчальні траєкторії та визнання компетентностей, набутих поза формальними освітніми програмами.

Проблемним питанням для української вищої освіти залишається імплементація систем внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості відповідно до Європейських стандартів і рекомендацій щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, які були ухвалені міністрами у справах вищої освіти у 2005 р. після подання відповідної пропозиції Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти спільно з Європейською спілкою студентів, Європейською асоціацією вищих навчальних закладів та Європейською асоціацією університетів.

Роль забезпечення якості стає вирішальною в підтримці систем і закладів вищої освіти у їх реагуванні на зміни. Водночас кваліфікації, набуті студентами, та їх досвід здобуття вищої освіти залишаються на першому плані інституційних місій. Ключова мета Європейських стандартів і рекомендацій щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти – сприяти спільному розумінню забезпечення якості навчання і викладання, незважаючи на кордони між усіма стейкхолдерами.

Підходи до формування структури та змісту системи забезпечення якості в Європі базуються на Європейських стандартах і рекомендаціях щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, призначення яких: поліпшувати освіту в європейському просторі; допомагати вищим навчальним закладам (ВНЗ) забезпечувати й підвищувати якість діяльності та через якість утверджувати свої права на автономію; зробити зовнішнє забезпечення якості більш прозорим і зрозумілим.

Стандарти відігравали і відіграватимуть важливу роль у розвитку національних інституцій. Стандарти щодо забезпечення якості вищої освіти бувають: із внутрішнього забезпечення якості; із зовнішнього забезпечення якості; щодо агенцій із забезпечення якості. Слід пам'ятати, що названі складники взаємопов'язані за своєю сутністю і разом формують основу Європейської рамки забезпечення якості.

Закон України «Про вищу освіту» значною мірою корелює з Європейськими стандартами і рекомендаціями щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» ВНЗ зобов'язані мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Система внутрішнього забезпечення ВНЗ якості вищої освіти за його поданням має оцінюватися Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти [3].

Проте проблемна ситуація довкола формування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти певною мірою відображає загальний стан реформи вищої освіти. Було багато очікувань, пов'язаних із формуванням нового органу, однак поки що ми маємо загальне незадоволення та взаємні звинувачення. Виникає запитання, з чого завтра розпочне свою роботу Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти? Сам колегіальний орган із тими повноваженнями, які він отримає, та за відсутності чинників, які б забезпечували компетентність, достовірність і його ефективність, викликає особливу стурбованість у багатьох зацікавлених стейкхолдерів, зокрема керівників ВНЗ, учасників навчально-виховного процесу, професійної громадськості, суспільства.

При цьому ми вважаємо: саме ВНЗ мають відповідати за якість освітніх послуг і за те, як ця якість забезпечується в інтересах суспільства. Необхідно удосконалити якість навчальних програм в інтересах студентів; повинні існувати ефективні й надійні організаційні структури, у межах яких ці академічні програми здійснюються. Необхідними умовами вищезазначеного є прозорість та використання зовнішньої фахової експертизи, розробка і забезпечення процесів, за допомогою яких ВНЗ зможуть демонструвати свою відкритість та підзвітність.

Процес забезпечення якості вищої освіти в Україні сягає корінням у радянське минуле, коли контроль за якістю освіти здійснювався адміністративно-командними методами. Це логічно, тому що споживачем послуг освіти в тій системі була держава. Українська система освіти має ті самі елементи, які були створені за умов адміністративного управління (за радянських часів), тобто формальні процеси і процедури. У незалежній Україні відсутні державні стандарти, управлінські механізми, інструменти, критерії, показники, індикатори, шкали оцінювання, рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти.

Європейська система освіти, навпаки, формувалася в умовах природного вибору, коли вимоги до якості освіти висувалися безпосередніми споживачами освітніх послуг – галузями. Європейськими стандартами і рекомендаціями щодо внутрішнього забезпечення якості у ВНЗ є:

1. Політика закладу і процедури забезпечення якості. Навчальні заклади повинні визначити політику і пов'язані з нею процедури, які б забезпечували якість і стандарти їхніх навчальних програм та дипломів. Їм також необхідно відкрито заявити про свої наміри створити таку атмосферу і практику, за якої б визнавалась важливість якості та її забезпечення. Задля досягнення такої мети навчальні заклади мають розробити і втілювати стратегію постійного підвищення якості. Стратегія, політика і процедури повинні мати офіційний статус і бути доступними для широкого загалу. Вони також мають передбачити участь студентів та інших зацікавлених сторін у процесі забезпечення якості.

2. Затвердження, моніторинг і періодичний перегляд програм і дипломів вищими навчальними закладами.

3. Оцінювання студентів, яке передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур.

4. Забезпечення якості викладацького складу. ВНЗ повинні мати у своєму розпорядженні певні процедури і критерії, які б засвідчували, що викладачі, які працюють зі студентами, мають відповідну кваліфікацію і високий фаховий рівень для здійснення своїх професійних обов'язків. Ті, хто здійснюють зовнішню перевірку навчального закладу, мають про них знати і оцінити їх у кінцевому звіті про перевірку.

5. Забезпечення навчальних ресурсів та підтримки студентів. Навчальні заклади повинні гарантувати, що наявні ресурси, які забезпечують навчальний процес, є достатніми і відповідають змісту тих програм, які пропонує заклад.

6. Наявність інформаційних систем.

Отже, у країнах Європи впроваджуються ефективні системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти на основі спільних стандартів та рекомендацій, для імплементації яких в Україні потрібно створити систему управління якістю в кожному ВНЗ, у тому числі систему внутрішнього забезпечення якості освіти, мета якої полягала б у стимулюванні розвитку ВНЗ, у яких підтримувалася б активна дослідна та освітня діяльність; зацікавлені сторони були б проінформовані про процеси, що відбуваються, та про результати в цій галузі, а також підвищувався б рівень їхніх очікувань; забезпечувалося б формування спільної системи поглядів щодо надання вищої освіти та забезпечення її якості в межах європейського простору вищої освіти. Європейські стандарти і рекомендації щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти сприймаються всіма суб'єктами вищої освіти Європи як доцільні.

Ми не можемо не погодитись із думкою В. Лугового, що Європейські стандарти і рекомендації, зокрема щодо внутрішнього забезпечення якості (саме забезпечення, а не лише моніторингу, оцінювання, контролю), у ВНЗ ще повністю науково не осмислені й системно не застосовуються у вітчизняній практиці. Сприяти цій роботі могло б розроблення національних стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти, сумісних з Європейськими стандартами і рекомендаціями щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти [4].

Як зазначалося вище, створення вітчизняних стандартів забезпечення якості вищої освіти має корелювати за змістом із відповідними європейськими. У частині створення політики закладу і процедур забезпечення якості ВНЗ повинні відкрито заявити про свої наміри, створити атмосферу визнання важливості якості та її забезпечення, розробити і постійно втілювати стратегію підвищення якості, доступну для широкого загалу, передбачивши участь студентів та інших зацікавлених сторін у цьому процесі. Навчальні програми повинні містити чітко визначені обов'язкові результати навчання. Персонал має виявляти готовність та бажання створювати умови, які б допомогли студентам досягти цих результатів. Для персоналу важливо демонструвати майстерність, фахові якості, відданість справі. ВНЗ повинні мати офіційний механізм затвердження, перегляду та моніторингу навчальних програм, адже довіра до вищої освіти виникає та підтримується завдяки ефективній діяльності ВНЗ щодо забезпечення якості освіти. Забезпечення якості програм включатиме розробку й публікацію очікуваних навчальних результатів, уважне ставлення до побудови програми, організації навчального процесу та змісту, наявність навчальних ресурсів, процедури затвердження програм, моніторинг досягнень студентів, перегляд програм (за участі зовнішніх експертів), взаємодію з ринком праці, участь студентів у забезпеченні якості.

Оцінювання студентів – один із найважливіших елементів вищої освіти. Воно передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур. Результати оцінювання значно впливають на майбутню кар'єру студентів. Важливо, щоб воно проводилося професійно. Оцінювання дає важливу інформацію про ефективність викладання. Процедури оцінювання студентів повинні визначити, якою мірою досягнуті заплановані навчальні результати; відповідати своєму призначенню, тобто забезпечувати діагностичний поточний або підсумковий контроль; мати чіткі критерії виставлення оцінок; здійснюватися людьми, які розуміють роль оцінювання в набутті студентами знань і вмінь, пов'язаних з їхньою майбутньою кваліфікацією; не покладатися на судження лише одного екзаменатора; брати до уваги всі можливі наслідки екзаменаційних правил; мати чіткі правила, які регулюють випадки відсутності студента через хворобу чи інші поважні обставини; гарантувати відповідність задекларованим навчальним закладом процедурам; підлягати адміністративним перевіркам, які встановлюватимуть точність здійснення вписаних процедур. Студенти мають бути чітко поінформовані про стратегію оцінювання, яка застосовується щодо їхньої навчальної програми, про екзамени чи інші методи оцінювання, про критерії, що будуть використані під час оцінювання їхньої успішності.

Викладачі являють собою найважливіший навчальний ресурс. ВНЗ повинні мати певні процедури і критерії, які б визначали та засвідчували, що викладачі мають відповідну кваліфікацію для здійснення службових обов'язків; важливо, щоб у викладачів був доступ до інформації про те, як інші оцінюють їхню роботу. У ВНЗ повинні застосовуватися такі процедури відбору та призначення на посаду, які дозволяють пересвідчитись у тому, що новий викладач обов'язково має щонайменше базовий рівень компетентності; необхідно впровадити механізми усунення з посад професійно нездатних викладачів.

Навчальні ресурси повинні бути легкодоступними для студентів і враховувати

їхні потреби і відгуки. ВНЗ повинні гарантувати, що ресурси, які забезпечують навчальний процес, достатні, а також відслідковувати, переглядати і вдосконалювати ефективність служб підтримки студентів, ефективно управляти навчальними програмами. ВНЗ мають володіти засобами інформації про свою діяльність, за допомогою яких висвітлювати, хто працює добре, а хто потребує уваги. ВНЗ варто порівнювати себе із подібними закладами, що дозволяє скласти уявлення про себе і дізнатися про інші способи поліпшення якості діяльності.

Інформаційні системи мають відображати досягнення студентів та показники їхньої успішності, можливості випускників влаштуватися на роботу, задоволення студентів навчальними програмами, ефективність роботи викладачів, характер студентського складу, наявні навчальні ресурси та їхню вартість, ключові показники діяльності навчального закладу. ВНЗ повинні публікувати найсвіжішу, неупереджену й об'єктивну інформацію про свої навчальні можливості, програми, кваліфікації, викладання та оцінювання знань, відгуки від колишніх студентів та інформацію про їхнє працевлаштування, а також характеристику студентського складу. Інформація не повинна бути лише маркетинговим інструментом.

Отже, на початковому етапі процесу зближення професійних спільнот в Європі вважається загальноприйнятним підхід, відображений у звіті робочої групи Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти. Він полягає в тому, що переважають загальні принципи, а не конкретні вимоги, відсутня жорсткість процедур, які є важливою частиною автономії ВНЗ і агенцій, запропоновані стандарти і рекомендації більше сфокусовані на змісті, ніж на технологіях їх досягнення. ВНЗ мають самі визначити процедурні послідовності, за якими здійснюватимуться стандарти. Для отримання відповіді на запитання «як їх досягти?» необхідні дослідження з освітніх вимірювань, без яких внутрішнє забезпечення якості вищої освіти, на нашу думку, є неможливим.

Ми схильні до такого висновку, що роль гаранта стосовно наявності відповідного механізму зовнішнього забезпечення якості має покладатися на Міністерство освіти і науки України. При цьому стандарти і рекомендації мають враховувати заяву міністрів у Берлінському комюніке про те, що відповідно до принципу інституційної автономії основна відповідальність за внутрішнє забезпечення якості у сфері вищої освіти лежить на кожному закладі і це становить основу для справжньої підзвітності академічної системи в межах національної системи забезпечення якості.

Стандартизація вищої освіти та упорядкованість, що впливає з неї, безпосередньо впливають на її якість, і, на нашу думку, є необхідною умовою переходу до прогнозованого вченими організованого суспільства. Отже, стандарти щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському освітньому просторі мають реалізуватися на рівні ВНЗ, державному та міждержавному рівні серед країн-учасниць Болонської відозви. При цьому є необхідними науковий супровід і прискорені дії органів державного управління освітою в Україні щодо впровадження стандартів якості вищої освіти через відповідні механізми управління нею. Про ці та інші проблеми забезпечення якості вищої освіти в Україні йтиметься в наших подальших дослідженнях.

Список використаних джерел / List of references

1. **Андрущенко В. П.** Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – Київ : Атлант ЮЕМСі, 2005. – 498 с. [Andrushchenko V. P. Orhanizovane suspilstvo. Problema orhanizatsii ta suspilnoi samoorhanizatsii v period radykalnykh transformatsii v Ukraini na rubezhi stolit: dosvid sotsialno-filosofskoho analizu / V. P. Andrushchenko. – Kyiv : Atlant YuEmSi, 2005. – 498 s.].

2. **Модернізація** освіти України у контексті євроінтеграційних процесів: історико-педагогічний аспект : монографія / авт. кол. О. А. Дубасенюк [та ін.] ; за заг. ред. Н. Г. Сидорчук. – Житомир : Вид-во Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2008. – 295 с. [Modernizatsiia osvity

Ukrainy u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv: istoryko-pedahohichnyi aspekt : monohrafiia / avt. kol. O. A. Dubaseniuk [ta in.] ; za zah. red. N. H. Sydorchuk. – Zhytomyr : Vyd-vo Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka, 2008. – 295 s.].

3. **Про вищу освіту** : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII // Голос України. – 2014. – 6 серп. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-vii> [Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 1 lyp. 2014 r. № 1556-VII // Holos Ukrainy. – 2014. – 6 serp. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-vii>].

4. **Розвиток** системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / уклад. : Добко Т. [та ін.] ; за заг. ред. С. Калашнікової, В. Лугового. – Київ : Пріоритети, 2015. – 84 с. [Rozvytok systemy zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini: informatsiino-analitychnyi ohliad / uklad. : Dobko T. [ta in.] ; za zah. red. S. Kalashnikovoї, V. Luhovoho. – Kyiv : Priorytety, 2015. – 84 s.].

Надійшла до редколегії 08.09.16